

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning vid Kolardammarna den 5 september 2019

Martina Kiibus

Det här var den fjärde rullstolsanpassade naturguidningen i år och den andra vid Kolardammarna. Kolardammarna är så tacksamt att gå vid eftersom det både är lättvandrat och varierande natur. Och dammarna är ju intressanta i sig. Det var en skön septemberdag med lite varierande väder. En del regn på morgonen och en och annan lätt skur under guidningen. 17 personer deltog inklusive Ingrid Rogblad från Studieförbundet. Det var två deltagare från Hjärnkraft, varav en satt i rullstol och en gick med gåhjälp. Båda har varit med på tidigare guidningar. En deltagare åkte permobil, hon var med första gången på guidningen i slottsparken i augusti. En deltagare gick med rullator. Hon var ny och hade hittat info om guidningen i Mitt i Tyresö. De andra hade fått info om guidningen via program på tidigare guidningar, biblioteket, Mitt i Tyresö och vänner.

Vi som kom med buss samlades på hållplatsen Öringe och gick till parkeringen där övriga mötte upp. Vid reservatsentrén berättade jag om Alby naturreservat och hälsade välkommen. Talade om att vi skulle gå i ett lugnt tempo så att alla skulle hänga med och att det kunde vara skönt för oss alla att få gå lugnt och bara ta in omgivningen. Vilket många höll med om.

Vi hann inte gå många steg förrän vi möttes av ett stort bestånd blommande natt och dag. Pratade om att de lila bladen fungerar som lockbete för att locka pollinatörerna till de gula blommorna. Här växte också några rosa stinknavor, lät deltagarna känna doften på bladen som gett blommorna dess mindre smickrande namn och kom in på Linné och namngivningen av våra växter.

På en håll före inloppet blommade styvmorsviol, kärleksört, grästhjörnbomma (en liten vit nejlikväxt), harklöver, femfingerört (en liten gul blomma som hör till rosfamiljen), gråfibbla och johannesört. Vi tittade in i styvmorsviolen, vars teckning är så sinnrik och fungerar som en vägvisare till pollinatörerna. Kärleksörten har kanske fått sitt namn av att man förr spådde i kärlek med den. Dess blad är väldigt goda på våren och fulla av c-vitaminer och aminosyror. Men även nu var de fräscha och goda. En deltagare berättade att i Kina plockar männen kärleksört när de ska ut på friarstråt, vilket är bra eftersom blommorna klarar sig länge utan vatten. Vi kände på harklövernens mjuka blommor och tittade på gråfibblans gråludna bladundersidor som är en anpassning till torka, luddet hindrar vattnet från att avdunsta från bladen. Johannesört är antidepressivt, man kan också göra olja av den. Om man trycker på knopparna så blir det en röd färg.

Så kom vi till Kolardammarna; vid inloppet visade jag rensvallret och oljeavskiljningen. Vi pratade också om dagvatten och hur dess kvalitet beror på vilken typ av mark vattnet avvattnar. Jag visade en avrinningskarta för Kolardammarna, där man tydligt ser hur mycket hårdgjord mark som avvattnas till dammarna.

Mitemot inloppet står det några fina enebuskar, så vi pratade om dem och deras betydelse i det gamla bondesamhället. På gräsmattan växte en fin tuva liten blåklocka. Förr trodde man att de små klockorna var älvorna som hängt sina kjolar på tork. Blåklockor pollineras av

humlor, som ser blått och gult bäst. Berättade om hur pollineringen går till, att humlorna behöver besöka över 100 blommor för att fylla sin lilla mage och att det kan bli 3-400 blommor på en flygtur. Det finns också ett litet bi, blomsovarbiet som kryper in i blåklockor och sover där om natten och på så sätt bidrar till pollineringen. Skickade runt alla blommor vi såg så att alla skulle få en chans att se och känna dem på nära håll.

Fortsatte till centrala dammen där jag berättade om själva reningsprocessen i de olika stegen och vilken effekt reningen har. När vi gick nerströms dammarna visade jag de olika stegen och vilken typ av rening som sker var. Sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tungmetaller och fosfor kan sjunka till botten. Översilningsytan där vass och kaveldun fångar upp kvävet och på så sätt är en del av reningen. Och våtmarken där bakterier och delvis växter också fångar upp överskottsnäring, som fosfor och kväve. Pratade om att näringsämnen som också renas i dammen inte är något miljögift i sig, problemet är att blir det för mycket kväve och fosfor så får vi övergödda sjöar och hav, med igenväxning, algbloomning och syrebrist som följd. Men tack vare Kolardammarna så har alltså belastningen på Albysjön minskat avsevärt både vad gäller näringsämnen, tungmetaller och flytande föroreningar som olja. Fick en fråga om var själva reningsverket var. Och det är ju det som är fantastiskt med Kolardammarna, att de är som naturens egna reningsverk. Det behövs ingen fabrik eller stor anläggning, dammarna är reningsverket!

Kaveldunens ax lyste som bruna cigarrer i strandkanten. Berättade att ett enda ax kan innehålla 10 000 dun och att de förr användes som stoppning i sängkläder. Och fackelblomstern lyste vackert rödlila. Den innehåller sammandragande ämnen och har använts som blodstoppande medel och i garverier. Det flög runt vackra ängstrollsländor omkring oss när vi stod vid dammarna. Berättade om dessa trollsländor, att de är riktiga luftakrobater och glupska rovdjur.

På gräsmattan mellan dammarna blommade en hel del rödtoppa, även om de flesta hade blommat över. En liten söt lejongapsväxt som är mindre allmän och typisk för hagmarker och öppnare marker.

Bävern har lämnat färsk spår i några unga sälgar och pilar och trampat ner som en gångväg genom vasskanten. Jag visade också hyddan på den lilla ön i dammen och berättade om bävern, dess ekologi, hur den använts förr och vilken ekologisk nytta den gör när den skapar nya våtmarker.

En korp cirklade över oss och ropade och i dammen simmade två unga rörhönor omkring. Annars var det framför allt gräsänder som dominerade fågellivet.

I växtbädden växte det en del vänderot som deltagarna fick dofta på. På latin heter den *Valeriana officinalis*, där *officinalis* tyder på att den använts som läkeväxt (av *officina* = verkstad eller apotek). Vänderoten anses vara lugnande. Namnet kommer av att man också använde den mot onda makter, roten fick dem att vända i dörren! Vid växtbädden pratade vi också om att vassen och kaveldunet snart ska skördas så att inte näringen frigörs och hamnar i vattnet igen när de vissnar ner.

Längs vägen växte det blodrot och nysört. Blodroten har precis som femfingerörten gula små blommor men fyra istället för fem kronblad. Dess röda rot har gett blomman dess namn. I enlighet med den gamla signaturläran användes blodroten mot blödningar. Den har ett sammandragande ämne i sig så helt fel ute var man nog inte. Nysörten har fått sitt namn av att om man krossar den kan fungera som nyspulver. Och så hittade vi en av mina favoriter

den här tiden på året, den lilla ögontrösten. Så otroligt söt! Små violetta blommor med ett gult mittfält som fungerar som vägvisare till pollinatörerna. Man tyckte förr att det såg ut som ett litet öga och följaktligen skulle ögontrösten användas mot ögonsjukdomar! Som vanligt var det flera deltagare som tyckte att ögontrösten var en av höjdpunkterna på guidningen!

På en kulle mittemot den lilla våtmarken växte det hassel och berberis. Berberisen har syrliga goda bär, men den skulle utrotas enligt en lag från 1918. Eftersom berberis (på svenska heter den surtorn) är mellanvärd för svartrost, en svamp som skadar vete och annan stråsäd. Denna lag upphävdes 1994 eftersom de nya sädessorterna inte är lika mottagliga för svartrost. Berberis infördes av moren till Europa från Central- och Västasien eftersom den ansågs vara en värdefull läkeväxt.

Vid utloppet stannade vi till vid det lilla vattenfallet där vattnet syrsätts och sammanfattade reningsprocessen. Under vattnets dygnslånga färd genom dammarna har 65-85 % av tungmetallerna renats, 70 % av fosfor (som är det näringsämne som har störst betydelse för sjöar och sötvatten) och en tredjedel till knappt hälften av kvävet. Vattnet rinner vidare genom den fina meandrande Fnyskbäcken genom Uddbys kohagar och ner till Albysjön.

Och så beundrade vi de vackra grovstammiga asparna som står vid utloppet. Som också är så värdefulla för den biologiska mångfalden - en asp kan hysa över 600 olika arter, bland annat tack vare sin rika mjuka bark.. På asparna växte det asptickor som genom att röta aspveden underlättar för spillkråkan att bygga bo. På en annan asp är rötterna alldeles mossinklädda. I mossan stack det upp stensöta, och på mossan bredde filtav ut sig. En härlig mikromiljö!

Här vände vi och gick tillbaka eftersom det är för backigt på andra sidan dammarna. Vi passerade naturskolan som hade vattentema för åk 5 och fick titta på de djur de hittat när de håvade. Trollsländelarver, flicksländelarver och en vattengråsugga simmade runt i en balja. Så då kom vi in på att den största delen av sina liv lever sländorna i vattnet och att det vi ser när de flyger runt i luften bara är en fas i deras liv.

En gammal döende ek väckte flera av deltagarnas förundran. Den har fortfarande några lövklädda grenar så vi pratade om att näringsutbytet sker innanför barken varför den kan leva vidare även om den börjar bli ihålig. Kom också in på ekens atrikedom.

Vi tog en skön fikapaus på bryggorna mellan dammarna. Så skönt att sitta i solen och kunna köra ut dit med både rullatorer, rullstolar och permobiler. Det är så bra här för några kan sitta på bänken på ena bryggan medan andra andra valde att sitta på bänken vid gångvägen. När vi åt vår matsäck blev gräsänderna minst sagt närgångna och åt oss ur händerna till allmän fröjd.

Efter fikat berättade jag om djurlivet i dammarna och hur värdefulla den här typen av småvatten är för den biologiska mångfalden. Så Kolardammarna är inte bara reningsverk, de är också ett fint inslag i landskapet och ett värdefullt tillskott till den biologiska mångfalden. Vi kom in på att groddjuren som ju vill ha den här typen av småvatten verkar ha minskat i antal i dammarna, troligen pga att fisk och kräftor har dykt upp. Därför har vi anlagt nya groddammar, som förhoppningsvis kommer att få förbli fria från fisk och kräftor. Tanken är också att Fiskeföreningen ska fiska ut fisken från Kolardammarna. Pratade också om det olämpliga i att äta fisken och inte minst kräftor från dammarna, eftersom kräftor har en förmåga att fånga upp tungmetaller och att man därför inte ska äta dem från dagvattendammar!

En deltagare frågade vad jag som biolog tänker kring klimatförändringarna. Så vi fick en bra diskussion om var vetenskapen står och vilka konsekvenser det allt varmare klimatet får men också vad vi kan göra för att försöka vända trenden.

Visade oljelänsen vid Fårdaladikets inlopp, det andra inloppet till Kolardammarna. Här växte vit sötväppling i strandkanten. En ganska högväxt ärtväxt med en söt doft. Jag visade också guidehandledningen som vi har tagit fram över Kolardammarna, som ju går att ladda ner från kommunens hemsida.

Vi gick tillbaka till parkeringen där vi sammanfattade det vi hade sett och upplevt och avslutade guidningen. Deltagarna var jättenöjda och tyckte att själva dammanläggningen var så imponerande och att det hade varit lärorikt. Många sade att de gått den här rundan så många gånger men nu såg de saker de aldrig lagt märke till, att det är något helt annat att få gå med en guide. Flera sade också att det är så roligt att få gå med sällskap. En deltagare som satt i permobil berättade att efter guidningen i slottsparken så hade hon lärt känna ett par andra deltagare och de hade bestämt sig för att ta sig ut i naturen tillsammans på egen hand. Så roligt när guidningarna kan bidra till att människor möts. tillsammans tagit sig ut i naturen på egen hand. Annars var höjdpunkterna ögontrösten, ”allt” och ”guiden”!